UDC 347.78:004.738.5 026.07:004

Problemi autorskog prava na internetu digitalne biblioteke / bibliotekari u novom okruženju

(Drugi dio)

****

Issues of Copyright on Internet: Digital Libraries/Librarians in New Environment

(Part II)

Aida Kalajdžisalihović
Osnovna škola „El-Manar“
Sarajevo, Bosna i Hercegovina
unutarnjimrak@gmail.com

Sažetak

Predmet ovog istraživanja jeste problematika autorskog prava i njegova uloga u digitalnom okruženju u odnosu na analogno, te implikacije na bibliotekarstvo, s ciljem sticanja uvida u važnost propitivanja aktuelnih problema izazvanih internetom na koje nailaze autori, izdavači, bibliotekari i korisnici. U prvom, ovdje objavljenom dijelu rada razmatraju se pojmovi autora i autorskog djela; uređenje, zaštita i odnos autorskog prava prema internetu i digitalnom mileniju, te poštena upotreba, licence i licenciranje. Zakon o autorskom pravu koji će se primjenjivati na internetu treba biti na strani korisnika i štititi, prije svega, moralna prava autora.

Ključne riječi: *autorsko pravo, internet, zakon, biblioteka, digitalno okruženje*

Abstract

The topic of this research is copyright and its role in digital environment in relation to the analog one, the implications in relation to librarianship with the aim to get the access to importance of inquiring about actual troubles caused by Internet with which the authors, publishers, librarians and users encounter. In the first part of the paper, which is published here, the terms like as authors and copyright works were researched and also, settlement, preservation and relationship between copyright and Internet and digital millennium and fair use, licences and licencing. Copyright Act which will be implemented on Internet should be on user's side and protects, first of all, author's moral rights.

Keywords: *copyright, Internet, law, library, digital environment*

Digitalne biblioteke / bibliotekari u novom okruženju

Koncept digitalne biblioteke još uvijek je aktuelan u raspravama i nije precizno omeđen. Termin digitalna biblioteka dobio je svoju stalnu upotrebu 1994. god. kroz projekat *Digital Library Initiative* (Inicijativa za digitalnu biblioteku) čiji je cilj bio razvijanje velikog broja baza podataka i tehnologija uz pomoć kojih bi im se moglo pristupiti, te implementacija u praksi. Digitalna biblioteka bi se mogla definirati kao *organizirani skup informacija sa pridruženim im uslugama, gdje su informacije pohranjene u digitalnom obliku i dostupne preko mreže.*[1] Sadrže različite zbirke podataka koje mogu koristiti različiti korisnici, a njihova velična varira od manjih ka većima. Osnovna karakteristika im je da su informacije organizirane u skupove, dostupne preko mreže. Sadržaj digitalnih biblioteka uključuje i metapodatke, a ova biblioteka može (ali i ne mora) biti virtuelna. U tradicionalnoj biblioteci građa koja je korisnicima na raspolaganju naziva se bibliotečkim fondom. U digitalnoj biblioteci fond je preimenovan u kolekciju.

Digitalnom kolekcijom se naziva kolekcija bibliotečkog i arhivskog materijala koji je konvertiran u mašinski čitljiv format radi zaštite ili obezbjeđenja elektronskog pristupa. U digitalnu kolekciju se uključuje i bibliotečki materijal proizveden u elektronskom formatu, kao e-magazini, e-časopisi, e-knjige, referensne publikacije na internetu ili CD-ROM-u, bibliografska baza podataka i drugi resursi na web-u.[2]

Dio digitalne kolekcije su i izvorno digitalni objekti, sa svojim metapodacima. Digitalna kolekcija može biti lokalna i online digitalna kolekcija. Lokalnu digitalnu kolekciju sačinjavaju materijali koje biblioteka prikupi ili stvori za potrebe svojih korisnika i ne mora ih razmjenjivati putem interneta.

1 Arms, William. Digital Libraries. Arms, William. Digital Libraries. M. I. T. Press, 2000. URL: http://www.cs.cornell.edu/wya/DigLib/MS1999/Chapter1.html (03. 4. 2011)

2 Gerc, Ana. Biblioteka u digitalnom okruženju. Sarajevo : Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH, 2009. str. 238-239.

Takav materijal obuhvata digitalizirani dio vlastitog štampanog fonda; OPAC; kolekciju izvorno digitalnog (born digital) materijala nastalog u biblioteci; kupljeni digitalni materijal (na CD-ROM-u ili drugim medijima) i depozitni materijal (koji se ne kupuje nego razmjenjuje sa srodnim institucijama).[3]

Drugi oblik kolekcije digitalne biblioteke jeste online digitalna kolekcija koja je dostupna korisnicima pod određenim uslovima, a sačinjavaju je *kupljena ili licencirana kolekcija elektronskih časopisa i baza podataka, i slobodni, otvoreni resursi na internetu.*[4]

Neodvojiv pojam od digtialne biblioteke jeste i repozitorij koji se definira kao sistem za pohranjivanje elektronskih objekata i njihovih metapodataka. Najčešće se pojam repozitorija povezuje sa zbirkama digitalnog obrazovnog materijala, lako dostupnog i pedagoški oblikovanog. Svaki repozitorij mora biti licenciran i sadržavati informacije o autorskim pravima, a programi moraju biti besplatni, odnosno otvorenog koda.

Digitalna biblioteka podrazumijeva uređene zbirke što vodi jednostavnom pristupu, lakom pretraživanju i korištenju. Da bi se to omogućilo potrebno je obezbijediti softver namijenjen za ovu svrhu. Iako je danas moguće kreirati jednostavne zbirke u digitalnoj biblioteci pomoću dostupne Web tehnologije i tehnologije za baze podataka, potrebno je uložiti mnogo više truda u razvoj softvera koji integrira funkcije poput metapodataka, pretraživanja i pronalaženja cjelovitog teksta, dokumenata sa višestrukim formatima, višejezični sadržaj i pristup upravljanju. Takav softver je uslov za uspješan razvoj i implementaciju digitalne biblioteke. Primjer softvera kojega karakteriziraju ranije spomenute funkcije jeste *Greenstone*. Greenstone je besplatno dostupan softver za izgradnju i distribuciju zbirki digitalnih biblioteka koji pruža način za organizaciju i distribuciju informacija na internetu ili CD-ROM-u. Cilj programa je osposobiti korisnika, biblioteke i druge javne službe, za izgradnju sopstvene digitalne biblioteke. Omogućava različite opcije (indeksiranje, pretraživanje i metode pregledavanja) kao i mogućnost izbora različitih interfejsa za izgradnju zbirki i prilagođavanje interfejsa krajnjeg korisnika.[5]

Uloga bibliotekara u novom okruženju se također mijenja. Često se postavljalo pitanje da li će bibliotekar uopće biti potreban u digitalnoj biblioteci, ali čini se da će i pored sve vještijeg samostalnog snalaženja korisnika, bibliotekar i dalje biti itekako potreban. Njegova sposobnost da organizira informacije i načini zbirku bit će od ključne važnosti. Na koji način će oni sami uspjeti da integriraju tradicionalne metode sa novim okruženjem i izazovima, još jedan je od teških zadataka koji prati ovo zanimanje. Digitalna revolucija zajedno sa internetom dovele je do prekomjernog broja informacija koje dolaze iz različitih izvora. Pored mnogih prednosti (brz pristup, veliki izbor, uporedno praćenje i usvajanje noviteta u tehnologiji i sl.), digitalne biblioteke su donijele i neke probleme koji nisu karakteristični za tradicionalnu biblioteku. Prema mišljenju Claire M. Germain[6] to su: nedostatak istraživačkih vještina, zaštita izvornih digitalnih informacija i autentičnost izvora. Također, pitanje autorskih prava u digitalnom okruženju, osim u slučajevima otvorenog pristupa, mnogobrojnim restrikcijama često sputava obrazovanje. Bibliotekari su suočeni sa novim ulogama. Oni sada moraju procjenjivati i vrednovati informaciju, kako printanu tako i elektronsku, usvojiti nove načine pretraživanja i biti središte iz kojeg će kretati sve akcije, pa tako i briga o poštivanju autorskih prava i upoznavanje korisnika sa njima, što znači da moraju držati korak sa svim promjenama koje se događaju u digitalnom okruženju, na koje se korisnici trebaju priviknuti ne kršeći zakon. Oni moraju pronaći najbolji način pružanja usluga korisnicima, pri tome promišljajući o zakonu i traženju rješenja. Bibliotekari digitalnih biblioteka svoje korisnike upućuju na provjerene i legalane izvore, na priznate autore, na kvalitetne informacije. Uporedo sa bibliotekarima, niz drugih „pomagača“ obraća se korisniku. To su različiti softveri koji omogućavaju lakše pretraživanje, sortiranje, filtriranje. Odabir pravih informacija i izrada naučnog rada zahtijeva i određene vještine koje korisnik često ne posjeduje, a ni softver. Tada se pokazuje važnost bibliotekara koji svojim metodama pronalaze pouzdane, legalne i autentične izvore.

Informacijska pouzdanost, autentičnost, preciznost, relevantnost, tačnost, kontrola – izazovi postavljeni pred biblotekare su mnogi. Posljedice digitalnog svijeta su nepoznate. Mnogo je dostupnih informacija, ali bez konteksta, što pokreće pitanja edukacije.[7]

Ovome još treba dodati pitanje autorskog prava koje utiče na skoro sve što bibliotekari rade, a najviše na usluge koje pružaju korisnicima i uslove pod kojima ostvaruju pristup zaštićenom materijalu. Zato bibliotekar postaje i navigator kroz zakon.

Projekti javnih digitalnih biblioteka koji prate sve propise, predstavljaju sigurnu luku za korisnike koji

3 *Isto*, str. 239.

4 *Isto*, str. 239.

5 Greenstone : Digital Library Software. URL: http://www.greenstone.org/ (03. 4. 2011)

6 Germain, Claire M. Legal Information Management in a Global and Digital Age: Revolution and Tradition. // Cornell Law Faculty Publications. (2007) Paper 73. URL: : http://scholarship.law.cornell.edu/lsrp_papers/73/ (03. 4. 2011)

7 Germain, Claire M. *nav. dj.* URL: http://scholarship.law.cornell.edu/lsrp_papers/73/ (03. 4. 2011)

svoje izvore traže na internetu jer digitalizacijski projekti obično počivaju na starosti tj. na isteku autorskih prava. Masovni digitalizacijski projekti kao što su Google Books, Internet Archive ili Microsoft Book rađen u saradnji sa OCA (Open Content Alliance) s ciljem da *izgrade digitalni arhiv globalnog sadržaja sa univerzalnim pristupom*. Projekti poput Google Books omogućavaju korisniku da pretražuje kolekcije dostupnih knjiga iz svih oblasti koje nisu zaštićene autorskim pravom, a u slučaju da se korisnik zanima za knjigu koja je još uvijek zaštićena, Google će mu ponuditi niz informacija o tome gdje knjigu može kupiti i sl. Treba napomenuti da ovaj projekat nije bilo lako ostvariti, jer su se među knjigama koje je Google digitalizirao nalazile i one zaštićene autorskim pravom, ali je na kraju postignut dogovor i Google Books Search je postala besplatna digitalna biblioteka dostupna svima, a i autori su imali finansijsku korist.

Još jedan projekat važan spomena jeste World Digital Library, nastao 2006. g. s ciljem da na internetu besplatno, i na više jezika, učini dostupnim izvorni materijal različitih kultura iz cijelog svijeta. U ovoj biblioteci se nalazi i 16 bibliografskih jedinica iz BiH. Za autorska prava ove biblioteke odgovorni su partneri čiji se sadržaj nalazi u WDL, a ukoliko korisnik želi objaviti materijal koji tu pronađe, ima obavezu da utvrdi i zadovolji domaći i međunarodni zakon o autorskom pravu i kontaktira partnera.

Na nivou Evropske unije ističe se projekat EUROPENA (pokrenut 2007. g.) koji korisnicima omogućava pristup digitalnim resursima evropskih biblioteka, muzeja, arhiva i audio-vizuelnim kolekcijama. Ova digitalna biblioteka koristi copyleft licencu i njena načela Share **(**Dijeli**)** i Transform (Promijeni) znače da dozvoljava kopiranje, objavljivanje, reproduciranje, prikazivanje, prenos, preradu i pohranjivanje na Website-u u svim formama, formatima i medijima, kao i prijevod, adaptaciju, sažimanje ili druge derivate pod uslovima atribucije i nekomercijalizacije. Atribucija se odnosi na EUROPEAN-u i institucije koje se dovode u vezu sa sadržajem.

Digitalna sredina (na internetu ili mimo njega) čijim su sastavnim dijelom biblioteke već odavno postale, predstavlja klizavo područje za bibliotekare u vezi sa autorskim pravima. Da bi im olakšala posao i omogućila nesmetano funkcioniranje i što bolje ispunjavanje zadaće, IFLA je 2000. god. usvojila *Izjavu o autorskom pravu u digitalnoj sredini* u kojoj ističe da autorsko pravo ima utjecaja na bibliotečke službe za korisnike i određuje uslove pod kojima se digitalnoj građi može pristupiti, nastojeći da održi ravnotežu između potrebe korisnika na slobodan pristup informacijama i interesa autora na naknadu za intelektualni rad. Javnim bibliotekama, arhivima, obrazovnim i naučnim bibliotekama koje svoje usluge ne naplaćuju, dozvoljeno je da iz svog fonda, autorsko djelo mogu reproducirati u jednom primjerku na bilo koju podlogu, što podrazumijeva i digitalizaciju, ali tu građu ne smiju učiniti dostupnom na internetu. Zbog toga institucije koje namjeravaju digitalizirati autorski zaštićenu građu trebaju kontaktirati nositelja prava i dogovoriti se o uslovima. Ukoliko je dogovor nemoguće ostvariti, svrha, misija i društvena odgovornost bibliotekara biva poljuljana, jer građu ne mogu učiniti dostupnom.[8]

IFLA-ino viđenje autorskog prava u digitalnom okruženju[9]

IFLA, kao međunarodna organizacija koja pomaže što bolji rad biblioteka, zalaže se za balans između nositelja prava i prava korisnika na pristup informacijama u cilju napretka zajednice, podsticanja kreativnosti, inovacije, obrazovanja i sl. U tom procesu bibliotekari imaju ključnu ulogu jer trebaju kontrolirati što jednostavniji pristup elektronskim izvorima i u isto vrijeme promovirati poštivanje autorskih prava, borbu protiv piraterije, nepoštenu upotrebu. Njihova je uloga, dakle, i upoznavanje korisnika o važnosti autorskog prava i njegovog poštivanja.

Međutim, IFLA smatra da prevelika zaštita autorskih prava može ugroziti demokratičnost i utjecati na ograničenja pristupa znanju i informacijama, te da ne treba dozvoliti da dođe do toga da pristup informacijama može imati samo onaj ko ih može platiti.[10]

Uloga bibliotekara će i dalje biti da svima obezbijedi pristup, pa će tako za digitalne formate koji se ne plaćaju i za koje ne treba dopuštenje autora svim korisnicima omogućiti da pretražuju javno dostupan zaštićeni materijal, da čita, sluša ili pregledava baze, kopira razuman dio digitalnog rada za lične, obrazovne ili istraživačke potrebe.

Još jedna ključna uloga biblioteke jeste i pozajmljivanje na kojem se i zasniva njen rad. Za pozajmljivanje u tradicionalnim bibliotekama ne treba odobrenje nositelja autorskog prava jer se podrazumijeva da se na taj način širi nauka i obrazovanje, a autorove zasluge za to su velike, te na taj način njegov rad dobija na važnosti. Isti slučaj bi trebao biti sa digitalnim materijalom, pa čak i objavljivanjem na mrežnom mjestu biblioteke kojem će pristup imati korisnici. U tom

8 The IFLA Position on Copyright in the Digital Environment. // IFLA (2001). URL: http://www.ifla.org/en/publications/the-ifla-position-on-copyright-in-the-digital-environment. (03. 4. 2011)

9 The IFLA Position on Copyright in the Digital Environment. // IFLA (2001). URL: http://www.ifla.org/en/publications/the-ifla-position-on-copyright-in-the-digital-environment. (03. 4. 2011)

10 *Isto*

slučaju, bilo koje ograničenje, pravno ili ugovorno, išlo bi na štetu nositelja prava jednako kao i biblioteka. Autorsko pravo, dakle, nositeljima ne bi trebalo davati moć da koriste tehničke ili ugovorne mjere da stvore ograničenja i nadjačaju izuzetke, te na taj način naruše balans između međunarodnih i nacionalnih zakona. Kao što je već nekoliko puta rečeno, biblioteke su, između ostalih, izuzete iz većine restrikcija autorskog prava, ali se, i pored toga, nerijetko nalaze pred zatvorenim vratima pristupa nekoj građi, što zbog visokih cijena, što zbog odredbi korištenja.

Otvoreni pristup

Otvoreni pristup (*Open Access*) označava slobodan i univerzalan pristup mrežnom materijalu jednostavno čitljivog formata pohranjenog u repozitorije sa otvorenim pristupom. Pristup bazama podataka i repozitorijima je besplatan. Otvoreni pristup je novi model objavljivanja naučnih radova razvijen da oslobodi istraživače i bibliotekare ograničenja koja su im nametnuta visokim pretplatama na naučne časopise. Razbijajući monopol izdavača i distributera naučnih istraživanja, otvoreni pristup omogućava pristup naučnim informacijama, tako da autori i dalje mogu zadržati autorska prava.[11] Za korisnike to znači da u elektronskom izdanju na mreži imaju besplatne i autorskopravno neograničene naučne informacije, jer članak sa otvorenim pristupom ima riješena autorska prava i licencne restrikcije. Jedina obaveza korisnika jeste priznavanje integriteta rada autora i poštivanje prava na citiranje. Ideja o otvorenom pristupu naučnim informacijama javila se mnogo ranije, ali njen glas se čuo tek 2000. god., kada su se preko inicijativa i deklaracija opravdali zahtjevi za otvorenim pristupom. To se desilo iz više razloga – izdavanje časopisa pretvorilo se u profitabilnu djelatnost koja je svojim cijenama i politikom uslovila razvoj nauke, a naučne ustanove i biblioteke izložila trošku i na taj način korisnicima uskratila istraživanja i razvoj. 1997. god. Association of Research Libraries osnovala je Scholary Publishing and Academic Resources Coalition (SPARC) s ciljem da se izbalansira naučno izdavaštvo i promovira otvoreni pristup. Širenju ideje o otvorenom pristupu pridonijela je Budimpeštanska inicijativa za otvoreni pristup iz 2002. g. (Budapest Open Access Initiative – BOAI unutar Open Society), kojom se uređuje slobodan pristup časopisima uz dopuštenje korisnicima da preuzimaju, umnožavaju, čitaju, štampaju, linkuju članke, ili da ih koriste u druge zakonite svrhe bez finansijskih, pravnih ili tehničkih prepreka. Autori svoje nerecenzirane i neobjavljene (tzv. pre-prints) članke mogu sami pohranjivati (tzv. self-archiving) i na taj način zadržati autorsko pravo i u Otvorenom časopisu (Open-access Journaals).[12]

Informacije o autorskom pravu i citiranju članka se sve češće pojavljuju u časopisima sa pratećim tekstom koji dozvoljava da se članak može reproducirati i distribuirati u edukacijske svrhe ukoliko se navedu i određeni podaci (časopis u kome je članak originalno objavljen, URL objavljene verzije na webu, dozvola izdavača i druge poznate informacije).[13]

Ono što je važno spomenuti jeste da u otvorenom pristupu nikakvu naknadu ne plaća čitatelj; sada je došlo do toga da se plaća objavljivanje, a ne pristup. Naime, postoji nekoliko modela po kojima se objavljuje. Jedan je da autor plaća za recenziju svoga članka i njegovo eventualno objavljivanje, a prema drugom te troškove plaća izdavač (od članarina, donacija, oglasa i sl.). Autor za svoj rad nema nikakvu naknadu osim naučnog priznanja (što u krajnjem slučaju i jeste njegov cilj). Sastavnim dijelom autorskog istraživanja postaju i troškovi rada, a autoru se priznaju samo moralna prava (ne i ekonomska). Na ovaj način se vraća duh stvaranju po kojem se ne radi samo da bi se stekla ekonomska korist, već da bi se znanje i nauka proširili i doprinijeli daljem širenju i napretku.

Baza časopisa sa otvorenim pristupom pretraživa je pod nazviom *Directory of Open Access Journals* (DOAJ).

Otvoreni pristup je dobar način da korisnici dođu do materijala koji bi u drugim uslovima bio nedostupan zbog različitih uslova.

WEB 2.0

Pojam Web 2.0 odnosi se na drugu generaciju interneta a polazi od kolekcije websiteova do platformi različitih usluga i aplikacija (Streaming Media, društvene mreže, društveno označavanje, blog, mashup i sl.). Izgrađen je na osnovu društvenog povezivanja, saradnje i razmjene između korisnika, tako da je sadržaj na Web 2.0 korisnički generiran. Pojava Web 2.0 izazvala je mnoge komentare i rasprave, počevši od toga da nestaje individualnosti zbog vladavine mase i anonimnosti, pa do ozbiljnih društveno važnih pitanja kulture, morala, etike, intelektualnog vlasništva. U ovom dijelu rada, pokušat ću istaknuti neke negativne karakteristike Web 2.0 koje se implicitno vežu za au-

11 ODLIS – Online Dictionary of Library and Information Science. URL: http://www.abc clio.com/ODLIS/odlis_h.aspx . (30. 3. 2011)

12 Još dvije deklaracije za otvoreni pristup su značajne. Bethesdanska izjava o otvorenom pristupu u izdavaštvu (Bethesda Statement on Open Access Publishing) i Berlinska deklaracija o otvorenom pristupu naučnim informacijama (Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities), iz 2003. g., u kojima se ističe ideja da korisnici kopiraju, koriste, distribuiraju naučni članak u svrhu pisanja i distribuiranja novog rada, u svakom digitalnom mediju po principu fair use i da priznaju autorstvo preko citiranja.

URL: http://www.soros.org/openaccess (3. 4. 2011)

13 Gerc, Ana. *nav. dj*., str. 257.

torsko pravo, intelektualno vlasništvo i informacijsku etiku, ne svodeći Web 2.0 na par njih (bilo pozitivnih, bilo negativnih), već u kontekstu teme rada, značajnih za spomenuti.

Web 2.0 moralna je i etička zamka za sve koji se sretnu sa njim.[14] Veliki broj zabavnih, jednostavnih za korištenje i raznovrsnih mogućnosti koje nudi Web 2.0 odvlači korisnike u nekom novom smjeru, daleko od pravila i poštenog odnosa prema radu drugoga. To dovodi do toga da se i autorska prava i intelektualna svojina radikalno počinju mijenjati samo jednim pogledom na internetski sadržaj pronađen na nekom od Web 2.0 alata. To je svijet u kojem nema granica, gdje se autentičnost i izvorno intelektualno vlasništvo teško mogu provjeriti zbog lakoće s kojom se može remiksati, rezati i lijepiti sadržaj te tako kreirati neki novi, otvoren za dalje rezanje i lijepljenje i tako u nedogled. U takvom svijetu naglašavanje autorskog vlasništva nije u središtu pažnje, sve je transparentno i rado djeljivo, a mlade generacije se pretvaraju u intelektualne kleptomane (iako toga uglavnom nisu svjesni).

Potkopavajući stručnjake, sveprisutnost besplatnih sadržaja koje su stvorili korisnici ugrožava samu srž naših stručno-znanstvenih institucija. (...) Boriti se protiv nečega što je besplatno teško je, ako ne i nemoguće. (...)[15]

Besplatno ovdje znači i lako dostupno, zanimljivo, jednostavno. Prema tome, jasno je da se autorsko pravo i koncept vlasništva općenito na internetu ne primjećuje usljed aktivnosti koje sve više dobijaju na važnosti. Više se ne postavlja pitanje šta je čije, često ne znamo ni šta je naše.

Iako konfuzan i na više mjesta nelogičan, ali strog, zakon o autorskim pravima, u oblast Web 2.0 zasad nije ušao. Ukoliko se djelo autora namjerno ili slučajno nađe u domenu Web 2.0, ono postaje javno dobro. Autori mogu sudskim putem tražiti da se njihov rad ukloni, ali to onda postaje igra bez granica – jednom javno dostupan znači uvijek javno dostupan, samo se razlikuje mrežno mjesto i brzina kojom se dostupnost ostvaruje. Njegovi korisnici vole mogućnost da neograničeno koriste rad drugih (također i da svoj rad dijele), i na nekom nivou tome se ne bi trebalo zamjeriti, ali problem nastaje onda kada se počne koristiti rad onih koji ne žele svoj trud dijeliti na taj način. Andrew Keen navodi ideju Kevina Kellyija koji, po njegovom mišljenju, želi „istrijebiti knjigu“, a sa tim i pravo na intelektualno vlasništvo, tako što će sve knjige digitalizirati u jedan besplatan hipertekst otvorenog tipa.

U svibanjskom (2006) „manifestu“ koji je objavio u časopisu New York Times Kelly to opisuje kao „tekuću verziju“ knjige, univerzalnu knjižnicu u kojoj će „svaka knjiga biti umrežena, grupirana, popraćena navodima, s izvučenim izvacima, indeksirana, analizirana, komentirana, remiksana, iznova sastavljena i utkana u kulturu dublje nego ikada prije.[16]

Keenova bojazan da bi knjiga, u obliku kakav poznajemo, mogla nestati, nije neopravdana. Međutim, nešto na osnovu čega se civilizacija razvila, nikada neće u potpunosti nestati; čak ni promjena formata, beskonačna mogućnost umnožavanja i sl., neće rezultirati iščeznućem već prilagodbom novim generacijama. Ono ono o čemu bi trebalo razmišljati jeste uloga autorstva i individualnosti u novom svijetu nove (digitalne) knjige.

Naravno, internet i Web 2.0 ne donose samo negativne posljedice, naprotiv. Međutim, svijet bez autoriteta je haotičan svijet, a Web 2.0 je uz to i neuređen. U svijetu Web 2.0 masa je postala autoritet za određivanje istinitog i ispravnog. Umjesto toga, trebaju postojati zakoni koji će pomagati korisnicima da se na pravi način kreću tim svijetom i da svoju kreativnost ispravno kanališu, a oni to trebaju poštovati; ti zakoni, svakako, trebaju biti usaglašeni i sa potrebama korisnika i sa pravima autora. Nama trebaju pravila da bismo kontrolirali naše ponašanje na internetu. To je težak zadatk, ali neizbježan i neophodan za pravilno funkcioniranje. Ako uzmemo u obzir da je digitalna tehnologija potencirala mnogo korisnih sredstava za dijeljenje znanja i stručnosti, kreativnosti i inovacija, vrijedi se boriti za njeno očuvanje, ali na temelju prošlosti i onoga što nam je ona omogućila da bismo se pripremili za budućnost i generacijama koje dolaze iza nas ostavili ono što su nama ostavljali naši preci i čemu su nas učili. Tehnologija nikada neće biti zaustavljena, s njom treba ići u korak, ali ne na način da se gazi vrijednost prošlosti. Naš cilj bi trebao biti da zaštitimo ostavštinu, kulturu, autorsko pravo i prilagodimo ga digitalnoj tehnologiji, uzimajući najveću korist od nje. Taj balans je najteži izazov, ali ako vrijedi borbe, onda će vrijeme pokazati rezultate, možda uzimajući i žrtve, kao i svaka velika bitka.

Prodaja na digitalnom tržištu plodno je tlo za digitalnu pirateriju, peer-to-peer, spam i nezakonitost. S dru-

14 Riječ moral znači 1. skup pravila o ponašanju u međusobnim odnosima ljudi koji je izradilo i usvojilo neko društvo. 2. svijest o dužnosti; spremnost za vršenje zadataka, disciplina.
Riječ etika označava „nauku o moralu, koja ispituje smisao i ciljeve moralnih normi, osnovne kriterije za moralno vrednovanje, kao i uopšte zasnovanost i izvor morala.
Rječnik stranih riječi. Rječnik stranih riječi. Priredili : Idrizović, Muris; Jesenković, Abdulah; Knor, Vladimir. Sarajevo : Književna zajednica Drugari, 1990. str. 98; 280.

15 Keen, Andrew. *nav. dj.*, str. 60.

16 Keen, Andrew. *nav. dj.*, str. 12-13.

ge strane postoje pozitivni primjeri tehnologije Web 2.0 koja omogućva akademskim institucijama, bibliotekama i raznim drugim profesijama da na dopadljiv i privlačan način iskoriste blog, Facebook, LinkedIn, MySpace i dr., te se povežu sa korisnicima dajući im potrebne, tražene informacije, ali i da promoviraju svoj rad, dostignuća, razmišljanja, planove i sl. Pri odabiru web izvora, uvijek treba postaviti pitanje na koja ćemo dobiti pouzdan odgovor: da li je izvor pouzdan, provjeren, šta/ko je izvor, da li je još uvijek aktivan, da li je formalan ili amaterski; jer Google ili neka druga tražilica neće uzimati u obzir da li krši autorska prava, da li daje rezultate koje tražimo i sl., već će prema svojim algoritmima i učestalosti upita izbaciti stranice koje često neće imati veze s našim upitom.

Zaštita autorskog prava potrebna je zbog toga da omogući pokriće troškova stvaranja i distribucije djela u fizičkom obliku. Međutim, digitalna tehnologija je te troškove reducirala na najmanju mjeru, te samim tim smanjila argumente za zaštitu. U svijetu Web 2.0 na površinskom nivou koji poznaje većina korisnika interneta, autorima je jedino preostalo da se bore za svoja moralna prava, dok se izdavači moraju rapidno prilagoditi novoj tehnologiji i pronaći nove modele poslovanja.

Digitalna piraterija i plagijarizam (pitanje etike i morala)

Piraterija

Najčešći oblik zaštite koji pruža zakon za zaštitu intelektualnog vlasništa jeste zaštita od neovlaštenog umnožavanja – piraterije. Neki bi rekli da je „piraterija“ pogrešan izraz za sticanje znanja. U pojedinim slučajevima, takvo poimanje bi se i moglo prihvatiti – ako se uzme u obzir da su knjige, filmovi, muzika, softveri skupi da ih prosječni građanin, student/učenik ne može priuštiti ili bar ne onoliko koliko mu treba. Takvih „pirata“ ima mnogo – njihov cilj nije sticanje profita, nije im namjera da oštete autora, oni će suptilno uzeti nešto što im se nudi besplatno, iskoristiti, malo se zamisliti nad tim što rade i opet nastaviti po istom. I to je bezazleno, rekli bismo. U čemu je onda problem, šta to toliko uznemiriju zaštitnike autorskih prava? Od razvoja digitalnih medija pa do u nedogled, postojat će jedna napetost i za sve ljude jedan paradoks, a to je proturječnost između prava na pristup znanju i informaciji i prava autora i izdavača na ekonomska i moralna priznanja. Intelektualna svojina i piraterija su dvije zaraćene strane, a negativne posljedice koje ta netrpeljivost izaziva u umjetnosti, obrazovanju, kulturnoj industriji su nemjerljive.

Da li su digitalni pirati odraz kulture koju je zahvatilo ludilo ili su oni reakcija na suviše složeno okruženje koje čine tehnologije, prilike u društvu, pritisak starije generacije, neznanje, politika interesa, masovne komunikacije i mladalačka neobuzdanost? Ipak, digitalna piraterija je posljedica lične odluke. U nekom trenutku, svaka osoba, kompanija ili zemlja postavlja jedno pitanje, prećutno ili izričito: „Kakvu korist imam od toga?[17]

Početak svakog etičkog vladanja jeste odnos prema drugom – ako poštujem drugog znači da se mogu etično vladati. Otuda proizilazi da je svako kršenje autorskog prava neetičan čin, bez ozbira da li se njime (ne) ugrožava nečiji rad i korist. Ukoliko ne posjedujemo urođeni osjećaj za etično, možemo ga steći posmatrajući ponašanje drugih, njegujući vrline i na taj način obezbijediti neophodni minimum za kategoriziranje moralnog i etičnog. U svijetu digitalne kulture to je teško – zbog toga što je sve manjih onih koji znaju šta je etično i pošteno, a sve više preovladava mišljenje da korištenje sadržaja sa interneta, bez obzira na vidno kršenje autorskih prava, nije ništa loše i da svi tako rade. Na internetu nema autoriteta a i odgovornost je mala, pa samim tim nema ni uzora. Lakoća s kojom na internetu ugrožavamo intelektualnu svojinu smanjuje osjećaj za moralno i čak kada se pojavi tračak savjesti on ubrzo ugasne, jer potreba da stalno uzimamo nešto novo je neutaživa žeđ. Gantz i Rochester navode anlize autora Davida Greenfielda u knjizi *Virtualna zavisnost*[18], gdje se ovaj efekat medicinski naziva *iatrogenski efekat* – štetno dejstvo digitalnog doba. (Iatrogenski se odnosi na ono što se dešava kada medicinsko liječenje postaje uzrok pojave bolesti). Taj efekat stvara poremećaj u procesu spoznaje. Ljudi ne misle o stvarima na isti način na koji obično prihvataju informaciju. On iskrivljuje ljudski stav o onom šta jeste intelektualna svojina, a šta nije.

Čak i onda kada bismo htjeli opravdati povremeno (nekad u većim količinama) uzimanje s interneta uzimajući u obzir razne razloge zbog kojih se to radi (materijalno stanje, nepristupačnost dostupnim izvorima informacija, generalno stanje u državi i sl.) ne smijemo zaboravljati da je neko mukotrpno radio na tome što mi s lakoćom uzimamo i da se to isto može nama desiti. (Kako bismo se osjećali da nam se to desi u stvarnom svijetu?). Činjenica je da se digitalna piraterija zasniva na maloj šansi da budemo uhvaćeni i zbog toga uvijek i iznova preuzimamo datoteke.

Piraterija je, naravno, mnogo više od onoga što kao obični korisnik interneta primjećujemo. Za nekoga je to način preživljavanja, nekome vid zabave, nekome nepodnošljiva spoznaje da velike kompanije zarađuju

17 Gantz, John; Rochester, Jack B. *nav. dj.*, str. 246.

18 *Isto*, str. 215

enormno na nešto što i ne vrijedi toliko. Mogli bismo reći da nam pirati i trebaju kada autori ionako nemaju velike koristi od autorskih prava jer većinu drže kompanije koje se bave kupovinom istih i velike reklamne i izdavačke kuće koje smišljaju što rigorozniji način da što više zarade, jer su informacije i rad drugih njihova ekonomska imovina. Oni ne razmišljaju da i na taj način ugrožavaju intelektualnu imovinu i pravo korisnika na poštenu upotrebu.

Digitalno online okruženje stvorilo je teren za redefiniranje pojmova autorske zaštite i autorskog prava. Danas ga je teško i razumjeti i tumačiti i zbog toga se mora iznaći novo rješenje, jer ono što je bilo autorsko pravo u analognom svijetu, u digitalnom se ne može primjenjivati sa punim učinkom.

Prestrogi zakoni nisu nikome od koristi. Na internetu, koji je sam po sebi površan i često neprijateljski nastrojen, strogi zakoni ne važe; gdje se svi mogu skriti, pobjeći, poigravati se bez bojazni da će biti uhvaćeni, poštivanje zakona je nerealno za očekivati. Teško je štititi autora i njegov rad, kada smo svi autori, svi stvaramo i svi imamo pravo da jednog dana kažemo: „To je moja intelektualna svojina.“ Dobar zakon bi morao moći dokazati da nismo u pravu ako nismo. Piraterijom autori imaju veću publiku i popularnost im raste, koliko god to paradoksalno zvučalo. Preuzimanje datoteka nije uzrok smanjenja prodaje. Preuzimanje sa interneta, ako se posmatra na općem nivou i od strane neupućenih korisnika, izgleda zbrkano, ne zna se gdje se nešto nalazi i ne može se biti sigurno da će rezultat traženja predstavljati željeni rezultat. Tamo gdje leži stvarni profit stoji i lanac, prepreka, zaštita. Tačno je da se svaka zaštita probije, prije ili kasnije, ali do toga trenutka se može mnogo zaraditi. Borba protiv piraterija je igra bez granica i moćnici to znaju, kao što znaju da pravi uzrok negativnosti na interntu nije preuzimanje sadržaja nego njegovo postavljanje. A autori često ni sa jednim ni sa drugim nemaju veze. Oni su u začaranom krugu. Jedno od mogućih rješenja da autori dobiju bar neki dio za svoj rad jeste da se od korisnikovog plaćanja internet usluga odvoji dio za autorska prava bez obzira koliko će se datoteka skidati. Na taj način se osim autora podržava i nacionalna ekonomija, a i korisnici će imati više informacija i manje će se baviti ilegalnim aktivnostima.

Jedan od bitnih ugovora EFF-a[19] jeste i Anti-Counterfeiting Trade Agreement (Trgovinski sporazum protiv krivotvorenja).

Oktobra 2007. godine, SAD, Evropska zajednica, Švicarska i Japan počeli su pregovore o načinima zaštite intelekutalnog vlasništva od krivotvorenja, poznatijeg kao ACTA. Posebna pažnja je i ovdje posvećena informacijskim tehnologijama i internetu. Od TRIPS ugovora 1994. g., većina nastojanja oko zaštite intelektualnog vlasništva ostvarivala se kroz regionalne bilateralne ugovore unutar SAD i EU. ACTA je novi front u globalnoj provedbi IP (Intellectual Property) programa.

Cilj je stvoriti novi standard intelektualnog vlasništva koji će biti iznad trenutnog međunarodnog standarda unutar TRIPS-a i koji će povećati međunarodnu saradnju uključujući i razmjenu informacija između zemalja potpisnica.

ACTA će tražiti da se poveća odgovornost internet provajdera. Pored zaštite sadržaja na internetu, također je bitno spomenuti nastojanje da omogući racionalnu zaštitu intelektualnog vlasništva u globaliziranom svijetu od krađe kao i da omogući sprečavanje uvoza preko granice krivotvorene robe, softvera, nosača zvuka i sl. U skorijoj budućnosti najvažnije je da se Kina i neke zemlje Bliskog Istoka, kao najveći izvoznici piratiskih proizvoda, pridruže ovom sporazumu.[20]

Plagijarizam

Plagijarizam podrazumijeva distribuciju djela koje pripada nekome, nakon doslovnog kopiranja, parafraziranja, pripisivanja autorstva sebi. Ova pojava veoma je raširena među učenicima i studentima (ali i šire), a razvoj interneta i dostupnost različitog sadržaja joj je pomogao u tome. Uz pomoć klika na copy-paste veoma se brzo i lako gradi mozaik od dijelova tuđeg rada koji se kasnije predstavlja kao lični i pripisuje mu se autorstvo. Mora se priznati da je i izrada mozaika svojevrsna specijalnost i da u konačnici nerijetko imamo zanimljiv rad, ali šta se krije iza toga ako dublje zavirmo? Kriju se generacije mladih ljudi koji odrastaju i uče praveći kombinacije, svoj potencijal usmjeravajući na vještinu, a ne na promišljanje. Njihova etička načela su negdje daleko od njih ili ih uopće ne poznaju. Iako ona proističu više iz lične odluke nego iz okolnosti, na obrazovno-odgojnim institucijama je da upozoravaju na posljedice krađe intelektualnog vlasništva, nepoštivanje tuđeg rada, i upoznavaju svoje korisnike sa moralnim i etičkim načelima. U biti, etika postoji da bi nas vodila kroz život, da bismo znali kako se ponašati u određenoj situaciji, da uspostavi odnos prema drugome. *Etika se odnosi na izazov da radimo ispravno čak i onda kada nas to košta više nego smo željeli platiti*.[21]

19 EFF (Electronic Frontier Foundationa) – neprofitnu organizacija koja djeluje u javnom interesu s ciljem zaštite temeljnih građanskih sloboda, poput slobode govora i prava na privatnost, u području kompjutera i interneta

20 Anti-Counterfeiting Trade Agreement. // Electronic Frontier Foundation. URL: http://www.eff.org/issues/acta. (04. 3. 2011)

21 Josephson, Michael // The Josephson Institute of Ethics. URL: http://josephsoninstitute.org/business/blog/tag/george-washington/. (03. 4. 2011)

Sve ovo ima implikacije na autorsko pravo koje proizilazi iz čina stvaranja. Na internetu je ugroženo autorsko pravo, pravo na intelektualnu svojinu svih nas, jer nikada ne znamo u čijem remiksu ćemo anonimno završiti, kao da naše jedinstveno i cjelovito djelo nikada nije postojalo, a mi kao autori smo beznačajni.

Naše pravo spram tuđeg rada jeste pravo na citiranje kojim poštujemo njegov rad i njegova moralna prava, *kao što neko zapali svijeću sa naše svijeće ne ostavljajući nas u mraku.* Nadati se da će u ovom vremenu kombinacija biti više stvaralaca a manje plagijatora i da je to samo prolazna etapa do nekog boljeg vremena, do nekog boljeg zakona, i za autora i za korisnika interneta. Naša je moralna obaveza i dug prema prošlosti i budućnosti da se borimo protiv neprijatelja nauke, učenja, poštenog i napornog rada.

Novi svijet

Ovo je definitivno kraj zapadne civilizacije kakvu poznajemo. Na koji način ćemo krenuti u novi svijet, ovisi o svima nama podjednako. Pitanje autorskog prava na internetu iz sfere nelegalnog prelazi u sferu neetičnog a to je veći problem, jer se protiv nelegalnog može boriti, a protiv neetičnog borba je (skoro) nemoguća.

Tehnološki gledano, digitalni razvoj kulturne industrije[22] stoji na strani korisnika, jer im omogućava ono što prije toga nisu imali – veću pristupačnost i dostupnost građi, rasprostranjenost na mreži, često povoljne uslove plaćanja za korištenje ili besplatan pristup, raznovrsnost i sl. Međutim, s digitalnim razvojem razvio se i problem autorskih prava i intelektualne svojine.

U ekonomiji znanja, bilo koji sadržaj koji je proizveden digitalnom manipulacijom podataka se smatra intelektualnim vlasništvom. Tehnički govoreći, čak i elektronička pošta može tražiti zaštitu IP-a.[23]

To će reći da je koncept autorskog prava sa materijalnog medija prešao na digitalni/virtuelni i da je tamo rasparčan na sitne dijelove. Provođenje autorskog prava mnogo je teže, jer se tehnologija brzo mijenja a sistemi za zaštitu su samo privremeni, internet je fluidan i prekršioce zakona je teško upratiti, a uz to ne postoji međunarodni zakon o zaštiti autorskih prava na internetu. Uprkos čestom iznalaženju novih rješenja za zaštitu digitalnog materijala, jedino je dobar etički princip primjenjiv na taj cijeli spektar. Digitalni pirati (među kojima smo se svi bar jednom našli) nisu uvijek ljudi bez moralnih vrijednosti koji se žele okoristiti tuđim radom ili na osnovu njega zaraditi. To su vrlo često samo oni željni znanja i spremni na lični doprinos nauci, kulturi, umjetnosti.

Biblioteke i bibliotekari / informacijski stručnjaci su najvažniji u usmjeravanju korisnika ka pravom istraživanju, nasuprot lutanja po Web-u. Međutim, u toj misiji i u ovom svijetu, bibliotekari se moraju boriti i za svoje mjesto. Na granici da uskrate pravo na informaciju svome korisniku ili da povrijede autorsko pravo ispunjavajući svoje zadatke, biblioteke su paradoksalne institucije – one informaciju i pružaju i štite. Glas za autorsko pravo i pravo intelektualne svojine još uvijek nije prerastao u viku. Borba koju nosioci autorskih prava vode treba biti nadgledana da ishod ne bi bio zaključana i skupa informacija, već garancija za očuvanje djela, pravična naknada i osiguran pristup na način koji zadovoljava potrebe svih strana.

Korisnici će platiti za pristupačna i dostupna, jednostavna za upotrebu i bogata spremišta informacija, kao što su plaćali i prije pojave interneta. Razlika je danas u tome što svako ima pristup sadržaju, počevši od Web izvora sa općim informacijama, pa do kompleksnih studija, a uz to je mnogo toga besplatno. Broj korisnika različitih sadržaja i materijala je mnogo veći u odnosu na broj korisnika izvan interneta, te se zbog toga čini da manje njih plaća pristup nekom sadržaju. Činjenica je da je digitalna piraterija prisutnija nego ikada ranije, ali isto tako se susrećemo sa paradoksalnim i nelogičnim odredbama zakona na strani nositelja autorskih prava koji pokušavaju izvući ekonomsku korist i iz onoga što zapravo nema vrijednost. Čak i da naivno gledamo na pokušaje da se djela zaštite autorskim pravom, uviđamo da ih se na taj način guši. Zakoni na osnovu kojih se izvršava pravo, izgledaju kao neprijatelji inovacije i kreativnosti, a prosječni korisnici interneta ne znaju gdje je granica autorskog prava – sve je zaštićeno – svi su izloženi riziku da možda kradu, svi su zbunjeni. Priča o autorskim pravima na internetu (kršenju, poštivanju) došla je do trenutka da se ne može sasvim ozbiljno prihvatati. E-izdavači često se pozivaju na kršenje autorskih prava i mole za zaštitu, a zapravo njihov problem nije takve prirode. Pogrešan pogled uzrokuje niz zabluda – problem e-izdavača je taj što ne ulažu dovoljno napora u kreiranje knjiga nalik printanim, na koje su korisnici navikli, pa ih pravnim restrikcijama primoravaju ne nešto što možda ne bi željeli (npr. pirateriju, krekovanje i sl.), a sami postaju plijen monopolističkih kompanija (npr. Amazona, Googlea). Izdavači trebaju biti spremni

22 Industrije koje proizvode i distribuiraju kulturna dobra i usluge – muzička, filmska, A/V indusrija, industrija interaktivnih igara, reklamna, izdavaštvo (imovinsko i književno).

23 CRIS Campaign. Why Should Intellectual Property Rights Mater To Civil Society? U: Internet i informacijsko-komunikacijske tehnologije za socijalnu pravdu i razvoj. Uredio : Chris Nicol. Zagreb : ZaMirNET, 2005. str. 93. Dostupno na: URL: http://www.infolizer.com/z1amirzin5ea1n5et/internet-i-informacijsko-komunikacijske-tehnologije-za- socijalnu-.html

(30. 3. 2011)

na ulaganje jer je digitalna distribucija i potencijal digitalnog izdavaštva beskonačan. Izdavači e-knjigama ne mogu staviti istu ili približnu cijenu printanim samo zato da bi na taj način pokrili evenutalni gubitak zbog smanjenja prodaje printanih izdanja. Ona mora biti niža jer su i troškovi izdavanja niži. Tako bi više korisnika elektronskog sadržaja moglo priuštiti kupovinu, a i printane knjige bi se prodavale jer će zauvijek biti i onih koji će se vraćati tradicionalnom papiru. Tržište elektronskih knjiga jedno je od gorućih pitanja u poslovnom svijetu. Tradicionalni lanac koji se kreće od autora preko izdavača, trgovaca na veliko i knjižara pa do čitatelja, često ne može zadovoljiti svaku kariku, a pojavom interneta, taj se put i bezmalo skratio. U svijetu trgovine elektronskim knjigama vodeće mjesto zauzimaju Amazon (inače, najveća knjižara papirnih izdanja) i Google. Amazon, kao vodeća online knjižara ima dobro razrađen sistem usluga i kontakata sa izdavačima i drugim knjižarama što joj omogućava monopolističku poziciju na ovom tržištu, i čini je dijelom informacijske ekonomije. Google nastoji pratiti poslovnu strategiju Amazona mijenjajući koncept i dajući povoljnije uslove izdavačima, te na taj način stvarajući svoje partnere. Tako je, između ostalog, dozvolio da izdavači sami određuju cijene. Određivanje cijene u analognom svijetu pripadalo je izdavačima; međutim, pojavom elektronskih knjiga, tu pogodnost je preuzeo distributer. U cilju ojačavanja i popularizacije e-knjiga, knjižarski lobi je promovirao i elektronske čitače knjiga (tzv. e-reader), pa je tako Amazon proizveo svoj vlastiti e-reader pod nazivom Kindle. Prati ga kompanije Barnes & Noble sa svojim Nookom, a Google, u saradnji sa kompanijom Sony, ide korak ispred, nudeći čitač na kojem su knjige u ePub formatu što omogućava čitanje i na drugim čitačima (za razliku od Amazona čiji Kindle podržava samo njihove knjige). Priča o elektronskim knjigama i pridruženim im čitačima u vlasništvu Amazona, za korisnike predstavlja privlačno rješenje (ako se uzme u obzir relativno povoljna cijena knjiga i pogodnosti koje nude čitači istih – npr. interaktivnost sa integriranim rječnicima i enciklopedijama). Međutim, i za korisnika i za autora, a i izdavača, ovaj model poslovanja nije dobro smišljen i nalikuje lancu ishrane u ekosistemu mora, gdje velika riba jede manju i sve tako. Naime, autori su za izdavače vezani ugovorima sa veoma strogim odredbama što često otežava i samu egzistenciju onima koji žive od objavljivanja. Izdavači su također pogođeni, jer im nije dozvoljeno da sami određuju cijene svojih e-knjiga (a ako jeste, moraju se kretati u zadanim parametrima.) Korisnici u više slučajeva ne posjeduju e-knjigu, nego je posuđuju (knjige su licencirane i mogu se reproducirati na Kindleu, ali se ne mogu prodavati niti posuđivati tj. prenositi na kompjuter ili drugi čitač jer su u vlasništvu knjižare). Ni bibliotekama ovakav model ne odgovara, jer je korisncima limitiran broj posuđivanja, odnosno učitvanja e-knjiga. Politika Amazona jeste da bude monopolist. Dio te politike je i Kindle, čiji su posjednici ovisni o Amazonu. Amazon je knjižara koja se bavi prodajom i u svom lancu želi imati samo distributera tj. onoga od koga će nabavljati robu (na šta su se knjige u ovom slučaju svele). Google ima nešto drugačiju i humaniju politiku. On se želi približiti korisniku na razne načine (sjetimo se Google Books – digitaliziranih izdanja kojima je isteklo autorsko pravo i tih izdanja na e-čitačima.) Međutim, to je samo mali dio. Biblioteke su i dalje nezadovoljne cijenama pristupa Google arhivu, a strožija DRM zaštita je pitanje vremena. I igra opet kreće ispočetka. Na jednoj strani su biblioteke, korisnici, autori, (i digitalni pirati), a na drugoj izdavači i distributeri. Akteri bez kojih cijele priče ne bi ni bilo, koji pojedinačno ne mogu uspjeti, a međusobno u zajedničkom odnosu vode prećutni rat.

Alternativni pokreti za zaštitu intelektualnog vlasništva

Neki od projekata kojima se podstiče zaštita autorskih prava bez štete na potrebe korisnika su:

1. Open Source Movement (Pokret za otvorene izvore) – odnosi se na prikupljanje digitalnog sadržaja koji dobrovoljci postavljaju i ostavaljaju otvorenim za dopunjavanje: softvera (Linux, Apachea, Perla), knjiga i pisanih djela (The Public Library of Science[24]; The Gutenberg Project[25])
2. Web izvori bez autorskih prava; Creative Commons, Digital Commons
3. Copyleft, besplatna djela, nezaštićena djela, shareware, freeware
4. Fond kod internet provajdera za nositelje autorskog prava – svaki korisnik interneta svome provajderu uz mjesečnu naknadu treba plaćati određeni iznos koji će biti raspoređen udruženjima za ostvarivanje autorskog prava. Na taj način autori će imati naknadu, a korisnici mogu preuzimati sadržaj sa interneta. Ovo je ideja za lokalne zajednice, teško izvodiva na međunarodnom nivou.

24 www.plos.org. PLoS – repozitorij naučnih istraživanja. Cilj je da naučna istraživanja budu dostupna drugim naučnicima, studentima, bibliotekarima i sl. bez plaćanja naknade. Naknadu plaćaju davaoci podataka. Ovo je način da se riješi problem diseminacije informacije bez povređivanja intelektualnog vlasništva, promičući snagu zajednice.

25 www.gutenberg.org – elektronska biblioteka u koju se unose djela klasične književnosti kojima je isteklo autorsko pravo. Svi digitalizacijski projekti su veoma skupi, pa kada neko dobrovoljno odluči digitalizirati neku knjigu iz svoje lične biblioteke i postaviti je na mrežu, to treba podržati. Na taj način se podstiče kreativnost i ohrabruju se drugi da isto rade.

Puna zaštita autorskog prava nikad neće biti ostvarena, to će uvijek biti igra između mačke i miša, stalni proces pronalaska trenutnog rješenja. Kako god, autori trebaju imati ekonomsku naknadu za svoj rad, a korisnici pristup informacijama. Na koji način će se postići balans, ostaje da se vidi. Samo se nadati da niti jedna strana neće biti na donjem tasu vage.

Načini zaštite autorskog djela na internetu i u digitalnom okruženju

Uz sve dobrobiti tehnologije koje koristimo, činjenica je da postoji i mnogo problema, bar u digitalnom svijetu. Prije svega mislim na autorska prava. Da bi se zaštitilo jedno, mora biti oštećeno nešto drugo i tako stalno u krug. Kada se radi o zaštiti digitalne građe (koja još uvijek nije na Webu – možda upravo zbog ove zaštite), nabrojat ćemo neke tehnologije koje u tome pomažu, iako njihova korisnost nije u direktnoj vezi sa zaštitom autorskih prava, ali, npr., odbija od piraterije.

- DRM (Digital Rights Management) – tehnolgija za sprečavanje neovlaštenog snimanja na/sa CD, DVD i sl. Softver za e-knjige koji koristi DRM, npr., omogućava bibliotekama da zaštite svoje digitalne knjige od kopiranja. Tako je npr. uz ovu vrstu softvera dozvoljeno kopiranje (tj. printanje) nekoliko stranica nakon čega se proces zaustavlja. Ovo naravno nije trajno rješenje i ima mnogo manjkavosti, ali u svakom slučaju dio je zaštite.
- šifriranje (kriptiranje) – *metod za šifriranje čitavih elektronskih datoteka ili onih dijelova koji onemogućavaju kopiranje*.[26] Ovaj metod je omogućavao zaštitu autorskih prava, ali njegov nedostatak je u tome što jednom dekriptiran matrijal ostaje ubuduće takav. Jaki sistemi za kriptiranje mogu uveliko pomoći zaštiti digitalnog materijala od nelegalne upotrebe i na taj način pomoći i zaštitu autorskog prava
- digitalni vodeni žig – šifrovana identifikaciona informacija koja ostaje prepoznatljiva i nakon analognog kopiranja. Može biti ubačena u CD, DVD i sl, a nije vidljiva. Uređaji za snimanje koji prepoznaju vodeni žig ne mogu snimiti sadržaj. Ova tehnika je veoma skupa, a nije zaštićena od falsificiranja.

Ovo su samo neki oblici zaštite sa kojima se često susrećemo u digitalnom okruženju. Postoji dugačak niz mjera zaštite, ali ih ovoga puta ne navodim zbog njihove složenosti i izlaska iz okvira teme rada.

Svaki vid zaštite predstavlja i korak nazad za korisnika. To se najviše odnosi na koncept poštene upotrebe koji je na internetu i u digitalnom svijetu znatno ugrožen.

Čak i kada je zakonom dozvoljena poštena upotreba sadržaja, samo presnimavanje tog sadržaja sa zaštićenog medija može da bude tehnički komplikovano. *Pisani tekst može da se prekuca, ali šta ako je reč o pesmi ili video materijalu? Ukoliko želite da ubacite dio iz originala u sopstveni sadržaj – na primjer parodiju ili kritiku – ne možete da mu pridjete. Zapravo možete, u slučaju da zatražite dozvolu vlasnika autorskih prava, ali onda mogućnost pristupa može da zavisi od toga kako želite da ga koristite i da li će kritika biti pozitivna. (...)*[27]

Kontrola poštene upotrebe se na ovaj način komplicira, jer vlasnici autorskih prava nisu u isto vrijeme i umjetnici, naučnici, programeri i sl.

Zakon o autorskom pravu jedan je od najvažnijih oblika zaštite intelektualnog vlasništva na internetu. Prilagođavanje tradicionalog, zakon o autorskom pravu, (koji je stvoren da se bavi zaštitom autora od stvaranja djela, preko distribucije i prodaje u opipljivom izdanju) elektronskim primjercima u online svijetu težak je izazov kojem treba odgovoriti na pravi način.

Najteži aspekt prilagodbe zakona o autorskom pravu u online svijetu, leži u činjenici da svaka aktivnost na internetu – pregledavanje, pronalaženje, linkovanje, preuzimanje, pristup infomacijama – uključuje pravljenje kopija, u mjeri u kojoj zakon tretira elektronske podatke pohranjenje u RAM-u kao kopije. Ukratko, „kopiranje" je sveprisutno i svojstveno prirodi medija. Ako zakon bude tretirao svaki oblik „kopiranja" kao kršenje autorskog prava, nositelji autorskih prava će imati veoma strogu kontrolu upotrebe njihovih radova na internetu. Zbog prožimajuće prirode autorskih prava kada se primjenjuju na internetu, morat će se iznova definirati i napraviti podjela da bi se koristili za zaštićene radove.[28]

Pitanje autorskog prava na internetu sve više nalikuje unosnom i profitabilnom poslu moćnih korporacija kojima u korist ide i sam zakon. Stoga, potrebno je iznova napraviti zakon o autorskom pravu u (online) digitalnom okruženju, na međunarodnom nivou koji će regulirati (ne)legalne aktivnosti, štititi prije svega prava autora, pa tek onda prava nositelja autorskih prava, i uskladiti potrebe korisnika sa zakonom i potencijalom interneta.

26 Gantz, John; Rochester, Jack B. *nav. dj.*, str. 295.

27 *Isto*, str. 152-153.

Zaključak

U našem društvu nedovoljno je razvijena svijest o tome da je nelegalno korištenje tuđeg rada i na internetu, jednako onome u stvarnom životu. Autorska prava sadržana su u djelu, a prava kupca u fizičkom predmetu. To znači da autor ima pravo da svojim djelom raspolaže kako želi. Kupac koji kupi djelo autora (knjiga, pjesma, softver i sl.) ima pravo da to djelo koristi za svoje potrebe, kao i da posudi ili proda, ali nema pravo da reproducira, objavljuje i sl. Na internetu se mogućnosti mijenjaju, što zbog drugačijeg formata, što zbog lakoće diseminacije. Izdavači i knjižari na neki način sebe štite tj. štite svoju zaradu jer u cijenu printanih izdanja uračunaju i ono što bi mogli izgubiti nelegalnim kopiranjem ili postavljanjem na internet, ali šta je sa autorima i korisnicima? Na koji način će oni biti zaštićeni?

Zakon o autorskom pravu bi se trebao obraćati velikim kompanijama, javnim ustanovama, odgojno-obrazovnim ustanovama (gdje pripadaju i biblioteke), a ne svakom korisniku koji ima kompjuter. Da se na taj način uredi, lakše bi bilo kontrolirati prekršioce. Zakon također treba redefiniranje po pitanju vlasništva – šta je čije, koliko dugo rad može biti u nečijem vlasništvu prije nego pređe u javno dobro i sl. Najefikasnije bi bilo da autorsko pravo bude u vlasništvu samog autora, te da mu se omogući odricanje toga vlasništva (što bi značilo prelazak u javno dobro) ili prodaja pod istim uslovima kakve je i sam imao. Zakon treba pojednostaviti jer je zamršen i na sudu se sporovi iz ovog domena rješavaju vještinom advokata zato što su odredbe zakona primjenljive u praksi jedino ako je prekršaj ili pravo kristalno jasno. Za primjenu zakona na internetu treba donijeti potpuno nove odredbe i raditi na njihovom sprovođenju, jer se postojeći zakon ne može promijeniti, pa treba stvoriti novi. Rješenja nisu ni brza, ni laka, kao što ni informacije na internetu nisu besplatne. Uzaludno je pokušavati spriječiti dijeljenje. Umjesto toga, autorima treba plaćati za njihov rad, a korisnicima omogućavati pristup. Uvijek treba imati na umu da autori danas ne zarađuju mnogo manje nego što je to bio slučaj prije pojave interneta. Istina je da se način poslovanja, promocije i zarade promijenio. To treba prihvatiti, jer su autori/stvaraoci dobili više publike nego što bi ikada imali u analognom svijetu što, na neki način, i jeste njihov cilj. Oni će i dalje stvarati, njihova prava će se poštovati (više ili manje, to ostaje da se vidi), pirati će „krasti“, a korisnici će uživati u nauci, umjetnosti. (Ako sve bude po nekom planu). Kada pogledamo iz druge perspektive, iz svih uglova, korisnici su na gubitku. Oni plaćaju najveću cijenu – gube svoje vrijeme koje je u ovom turbulentnom načinu životu vrijedno poput kakve dragocjenosti. Zamislimo samo koliko sati uzaludno potrošimo tražeći nešto na internetu, upadajući u virove novih tekstova, stranica, videa... U potrazi za informacijama na osnovu kojih ćemo graditi znanje, u kontekstu digitalne virtuelne kulture / interneta, nerijetko dolazimo do redundantnih izvora. Mnoštvo podataka koje sakupljamo na računarima omogućava nam da olakšano radimo, ali ukoliko nismo izvršili pravilnu sistematizaciju, upadamo u vlastitu mrežu iz koje naš rad može izaći sa mnogo grešaka. Beskonačno mnogo beskorisnih informacija nam bude pred očima, različitog sadržaja koji nam se nameće, reklama koje ne želimo i sl., sve dok ne dođemo do onoga što je predmet naše potrage. Često tako izgubimo cijeli dan. Zapitajmo se onda, da li je vrijedno? Da li bismo mi, kao sutrašnji autori, toliko brinuli o našem pravu, znajući sve kroz šta prolazi korisnik? Stoga, o autorskom pravu trebaju brinuti organizacije koje će jasno znati za šta se zalažu (ovdje se ne ubrajaju udruženja za kolektivna ostvarivanja prava, koja su nerijetko slična svakoj drugoj profitnoj organizaciji), autori trebaju stvarati, a korisnici pošteno upotrebljavati nauku, umjetnost, znanje.

Postavljanje nekog materijala na internet ne znači ujedno i stavljanje u javni domen i mogućnost pristupa, ako izaberemo pravilno mjesto i alat. To znači da je materijal dostupan i da se može koristiti pod određenim uslovima, što je slično materijalu koji nalazimo u knjižari ili, pod povoljnijim uslovima, u biblioteci.

Web nije sigurno mjesto za pohranjivanje, jer se može desiti da neki materijal naprosto iščezne i ukoliko nema analognu kopiju ko će potvrditi da je ikada i postojao? Problem autorskog prava na internetu, područje je koje neće ubrzo dobiti konačno rješenje. Sam internet je fenomen za koji se ne zna koliko će trajati, kako će se razvijati i šta će sve prouzrokovati. Stoga je jasno da će kultura, način promišljanja i djelovanja koje poznajemo još dugo imati mjesto u ovom svijetu. Nešto novo i mlado kao što je internet, teško može poljuljati tradiciju staru stoljećima, ali zasigurno može unijeti pometnju. Da bi se takvo što reguliralo potrebno je stvoriti odgovarajuće zakone i na ovaj svijet primjenjive principe. Duh dijeljenja je danas prisutniji nego ikada i ne treba ga sputavati, treba ga ukrotiti.

**

Bilješka: Prvi dio ovog rada sa istim glavnim naslovom objavljen je u časopisu Bosniaca god. 17, br. 17(decembar 2012), str. 26-41.

Literatura

ODLIS – Online Dictionary of Library and Information Science. Dostupno na: http://www.abc-clio.com/ODLIS/odlis_h.aspx (10. 4. 2011)

Rječnik stranih riječi / priredili Muris Idrizović, Abdulah Jesenković i Vladimir Knor. Sarajevo : Književna zajednica Drugari, 1990.

(e)Knjige:

Arms, William. Digital Libraries. M. I. T. Press, 2000. Dostupno na:_http://www.cs.cornell.edu/wya/DigLib/MS1999/index.html (10. 4. 2011)

Gantz, John; Rochester, Jack B. Pirati digitalnog doba : kako sukobi oko intelektualne svojine ugrožavaju naše lične slobode, naše poslovanje i svetsku privredu. Beograd : Clio, 2007.

Gerc, Ana. Biblioteka u digitalnom okruženju. Sarajevo : Nacionalan i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, 2009.

Hayes, David L. Advanced Copyright Issues On the Internet. Fenwick & West LLP, 1998. (Update as of May 2010). Dostupno na: http://www.fenwick.com/docstore/355/Advanced_Copyright_02-29-04.pdf. (10. 4. 2011)

Hicks, Alan. Slackware Linux osnove. Kanada : Slackware Linux, Inc, 2005. Dostupno na: http://slackware.rilinux.hr/knjiga/introduction-opensource.html (10. 4. 2011)

Himanen, Pekka. Hakerska etika i duh informacijskog doba. Zagreb : Naklada Jesenski i Turk, 2002.

Horvat, Aleksandra; Živković Daniela. Knjižnice i autorsko pravo. Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada, 2009.

Internet i informacijsko-komunikacijske tehnologije za socijalnu pravdu i razvoj. Uredio : Chris Nicol. Zagreb : ZaMirNET, 2005. Dostupno na: http://www.infolizer.com/z1amirzin5ea1n5et/Internet-i-informacijsko- komunikacijske-tehnologije-za- socijalnu-.html (10. 4. 2011)

Keen, Andrew. Kult amatera : kako blogovi, MySpace, YouTube i ostali suvremeni mediji koje stvaraju korisnici uništavaju našu ekonomiju, kulturu i vrijednosti. Zagreb : Fraktura, 2010.

Kulture interneta : virtualni prostori, stvarne povijesti i živuća tijela. Uredio : Rob Shields. Zagreb : Naklada Jesenski i Turk, 2001.

Lessig, Lawrence. Free Culture : How Big Media Uses Technology and the Low to Lock Down Culture and Control Creativity. New York : The Penguin Press, 2004. Dostupno na: http://www.free-culture.cc/freeculture.pdf (10. 4. 2011)

Liessmann, Konrad Paul. Teorija neobrazovanosti : zablude društva znanja. Zagreb : Jesenski i Turk, 2009

e-članci:

Barbrook, Richard. The Regulation of Liberty. // Imaginary Futures (2007). Dostupno na: http://www.imaginaryfutures.net/2007/04/16/the-regulation-of-liberty-by-richard-barbrook/ (10. 4. 2011)

Copyriht on the Internet. // University of New Hampshire : School of Low (2010). Dostupno na: http://law.unh.edu/thomasfield/ipbasics/copyright-on-the-internet.php (10. 4. 2011)

Foucault, Michel: What is an Author? // Generation Online. Dostupno na: http://www.generation-online.org/p/fp_foucault12.htm (10. 4. 2011)

Gee, David. A Copyright Balance? An Overview for Librarians of Current UK Copyright Law. // International Journal of Legal Information. (2007): Vol. 35: Iss. 1, Article 6. Dostupno na: http://scholarship.law.cornell.edu/ijli/vol35/iss1/6/ (10. 4. 2011)

Germain, Claire M. Legal Information Management in a Global and Digital Age: Revolution and Tradition. // Cornell Law Faculty Publications. (2007) Paper 73. Dostupno na: http://scholarship.law.cornell.edu/lsrp_papers/73/ (10. 4. 2011)

Hirtle, Peter B. Copyright Renewal, Copyright Restoration, and the Difficulty of Determining Copyright Status. // D-Lib Magazine (July/August 2008): Volume 14 Number 7/8. Dostupno na: http://www.dlib.org/dlib/july08/hirtle/07hirtle.html (10. 4. 2011)

The Construction of Authorship : Textual Apropriation in Low and Literature. On the Author Effect : Contemporary Copyright And Collective Creativity. Editors: Martha Woodmansee; Jaszi, Peter. USA : Duke University Press, 1994. Dostupno na: http://books.google.ba (10. 4. 2011)

The IFLA Position on Copyright in the Digital Environment. // IFLA (2000). Dostupno na: http://www.ifla.org/en/publications/the-ifla-position-on-copyright-in-the-digital-environment

Lessing, Lawrence. Arhitektura inovacije. // Scribd. Dostupno na: http://www.scribd.com. (10. 4. 2011)

Lessig, Lawrence. In defense of Piracy. // The Wall Street Journal : Digital Network (2008). Dostpuno na: http://online.wsj.com/article/SB122367645363324303.html (10. 4. 2011)

Marandola, Marco. The EU Copyright Directive as Compared to US Copyright Law and its Implication for Libraries. // International Journal of Legal Information (2006): Vol. 34: Iss. 2, Article 8. Dostupno na: http://scholarship.law.cornell.edu/ijli/vol34/iss2/8/ (10. 4. 2011)

Mellor, Phil; Wheatley, Paul; Sergeant, Derek. Migration on Request, a Practical Tehnique for Preservation. // CAMiLEON Project, Edward Boyle Library, The University of Leeds, Leeds LS2 9JT, UK.

Dostupno na: http://www2.si.umich.edu/CAMILEON/reports/migreq.pdf (10. 4. 2011)

Pažur, Ivana. Autori znanstvenih radova i autorsko pravo. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 47, 1-2(2004), 95-108. Dostupno na: www.hkdrustvo.hr/datoteke/87/vbh/God.47(2004),br.1-2 (10. 4. 2011)

Pengelley, Nicholas. Reaping the Digital Dividend: Is it Time to Take the Great Leap? // International Journal of Legal Information (2006): Vol. 34: Iss. 3, Article 6. Dostupno na: http://scholarship.law.cornell.edu/ijli/vol34/iss3/6/ (10. 4. 2011)

Templeton, Brad. 10 Big Myths about copyright explained. // Blog (2008). Dostupno na: http://www.templetons.com/brad/copymyths.html (10. 4. 2011)

Zakoni, deklaracije, konvencije, ugovori, licence:

Bernska konvencija o zaštiti književnih i umjetničkih djela. Dostupno na: http://www.ipr.gov.ba. (10. 4. 2011)

Budapest Open Access Initiative. Dostupno na: http://www.soros.org/openaccess (10.4.2011)

Convention on Cybercrime. Dostupno na: http://www.conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/185.htm (10.4.2011)

Copyright Toolbox. Licece To Publish. // Copyright Toolbox. Dostupno na: http://copyrighttoolbox.surf.nl/copyrighttoolbox/authors/licence/ (10. 4. 2011)

Copyright (Resale Right), Directive (No. 84), 2001. Dostupno na: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=180301 (10. 4. 2011)

Creative Commons. About. // Creative Commons. Dostupno na: http://creativecommons.org/about (10. 4. 2011)

Creative Commons. About The Licenses. // Creative Commons. Dostupno na: http://creativecommons.org/licenses/ (10. 4. 2011)

Digital Millennium Copyright Act. Public Law 105–304—OCT. 28, 1998. Dostupno na: http://www.copyright.gov/legislation/pl105-304.pdf (10. 4. 2011)

The Digital Millennium Copyright Act of 1998. // U.S. Copyright Office Summary. (1998)

Dostupno na: http://www.copyright.gov/legislation/dmca.pdf (10. 4. 2011)

Electronic Frontier Foundation. Anti-Counterfeiting Trade Agreement. // Electronic Frontier Foundation. Dostupno na: http://www.eff.org/issues/acta (10. 4. 2011)

GNU General Public License. // GNU Operating System (Version 3, 2007). Dostupno na: http://www.gnu.org/licenses/gpl.html (10. 4. 2011)

GNU Operating System. What is Copyleft? // GNU Operating System. Dostupno na: http://www.gnu.org/copyleft/ (10. 4. 2011)

IFLA Licensing Principles (2001) : Prepared by IFLA›s Committee on Copyright and other Legal Matters (CLM). // IFLA (2001). Dostupno na: http://archive.ifla.org/V/ebpb/copy.htm (10. 4. 2011)

The IFLA Position on Copyright in the Digital Environment. // IFLA (2001). Dostupno na: http://www.ifla.org/en/publications/the-ifla-position-on-copyright-in-the-digital-environment (03. 4. 2011)

Licensing Models. Model standard licenses for use by publishers, librarians and subscription agents for electronic resources. // Licensing Models.Org (2000). Dostupno na: http://www.licensingmodels.org/index.html (10. 4. 2011)

Međunarodna Konvencija o zaštiti umetnika izvođača, proizvođača fonograma i ustanova za radio-difuziju (Rimska konvencija). Dostupno na: http://www.sqn.ba/images/upload/static/Rimska_Konvencija.pdf (10. 4. 2011)

Primjena intelektualnog vlasništva u poslovanju. // WIPO (2006) ; Institut za intelektualno vlasništvo BiH (2008). Dostupno na: http://www.ipr.gov.ba. (10. 4. 2011)

Science Commons. About Science Commons. // Science Commons (2006). Dostupno na: http://sciencecommons.org/about/

Science Commons. Scholar's Copyright Addendum Engine // Science Commons. Dostupno na: http://sciencecommons.org/projects/publishing/scae/ (10. 4. 2011)

Svetska (Univerzalna) konvencija o autorskom pravu. Dostupno na: http://www.zis.gov.rs/sr/pdf_ap/autorsko_svetska_konvencija.pdf (10. 4. 2011)

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima. Dostupno na: http://www.ombudsman.co.me/docs/izvjestaji/deklaracija_o_ljudskim_pravima.pdf (10. 4. 2011)

US Copyright Act 1976 As Amended. Dostupno na: http://www.law.cornell.edu/copyright/ (10. 4. 2011)

WIPO Copyright Treaty (WCT) // WIPO (1996). Dostupno na: http://www.wipo.int/clea/docs_new/pdf/en/wo/wo033en.pdf (10. 4. 2011)

Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima u BiH. ''Sg BiH'', broj 7. (10. april 2002. godine).

Mr. sci. Aida Kalajdžisalihović *(Sarajevo, 1985), magistar komparativne književnosti i bibliotekarstva, zaposlena kao bibliotekar u Osnovnoj školi "El-Manar". Trenutni napori usmjereni su na promicanje čitalačkih navika i navike dolaska u biblioteku kod najmlađih korisnika (osnovnoškolaca), njihov pravilan odnos prema knjizi, prepoznavanje prostora biblioteke kao mjesta kreativnog razvoja, druženja i, nadasve, oživljavanja jednog novog svijeta; kao i kritičko promišljanje o ulozi bibliotekara u školskoj biblioteci.*

**

Aida Kalajdžisalihović *(Sarajevo, 1985) MA from contemporary literatures and librarianship, employed as a librarian in Primary School "El-Manar". Her main effort is to enhance reading habits with the youngest users - pupils from primary schools, eg. promoting active library habits, proper attitude to a book, promoting library as a place for creative development, friendship and above all, the revival of a new world, as well as a critical reflecting on librarian's role in the school library.*